

וישן חדש מפני תוציאו

ויקרא כ"ו, י"א

ד"ר ז'ן רונן

14
ס'ס'ס'

הדילמה של איך שומרים על הישן ויוצרים חדש, איך שוזרים את התרבות היהודית בתרבות הישראלית, איך משלבים בין מסורת למודרניות, בין השורשים לענפים - קיימת גם בתחום ריקודי-העם ■ ד"ר ז'ן רונן, נשיא סיאוף ישראל, סבור כי אין כול סתירה בין ריקודי-העם הישנים והטובים לבין ריקודי-העם החדשים ואפשר ורצוי לשלב בין השניים ■ רק, כך הוא מבקש, שביין החדש יהיו מן הטעמים של היין הישן והטוב ■ לחיי ריקודי-העם!

מהרקדניות הבולטות של להקת ירושלים של יונתן כרמון בשנות ה-80 ויודעת כמעט את כל הריקודים החדשים שבארץ ובארה"ב. היא מספרת לי, כי מידי פעם, מדריך זה או אחר, מחייך ושואל אותה: "אם אבא שלך היה רואה אותך רוקדת את כל הריקודים החדשים - מה הוא היה אומר?".

אז אבא שלה רואה אותה רוקדת - ונהנה עד מאוד. אבל כל התופעות שציינתי, מעלות בעיה שעלינו לנסות ולהתמודד איתה, לשכנע ולהסביר. מוטב שנבין כי או שאנחנו נמצא דרכים להיות חלק מהפתרון או שנהיה חלק מהבעיה.

בקנה מידה היסטורי, הבעייתיות של "מהו ריקוד עם ישראלי?", העולה חדשות לבקרים ותהליך ההשכחה של

ריקודי-העם הישנים, דומה לבעייתיות ביצירת התרבות הישראלית. ההתלבטות היא בדילמה של איך ממשיכים את הישן ויוצרים חדש, איך ממשיכים את התרבות היהודית ההיסטורית ויוצרים תרבות

ישראלית חדשה, איך משלבים בין מסורת למודרניות, בין שורשים לחידושים - וכו'.

ברל כצנלסון הציע את הדרך הרצויה: "דור מחדש ויוצר אינו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות". הפתרון אינו פשוט, אבל הוא דורש ראשית את הבנת הבעיה.

מסורת של כ-60 שנות ריקודי-עם
ריקודי-העם של היום מבוססים על מסורת ריקודי-העם שנוצרה החל מאמצע שנות ה-40 של המאה שעברה ובעשרים-שלושים שנות המדינה הראשונות. בשבילנו זו המסורת שלנו, וטוב שיש לנו כזו. מסורת היא דבר חשוב, היא הזיכרון התרבותי

לעיתים נדמה כי המושגים "מסורת", "מקומיות", "זהות" ו"המשכיות תרבותית" - אינם מובנים לרבים ממדריכי ריקודי-העם, בעיקר כשזה נוגע לשימור והפצה של הריקודים הישנים.

ההפרדה הנעשית על-ידי מדריכים לא מעטים לריקודי-עם, וגם בהרקדות בפסטיבל כרמיאל, היא בין חוגים והרקדות שבהם רוקדים ריקודים חדשים הנוצרים כל הזמן, לבין מה שמכונה ריקודי נוסטלגיה - ריקודים ישנים או "ריקודים של הוותיקים" (בהגדרה נייטראלית) ו"ריקודים של הזקנים" (בהגדרה פחות נייטראלית).

מספר סימנים מגלים שיש לנו בעיה:

* ויכוחים נשמעים בפורומים שונים בין הטוענים שהריקודים החדשים הם פחות יפים ופחות טובים מהריקודים הישנים, ובין הטוענים כי הריקודים החדשים מתאימים לקצב של הדור של היום.

* הזלזול ותהליך ההשכחה של הריקודים הישנים, שהוא אמנם תהליך טבעי, אבל הוא נובע גם מסיבות נוספות, וגם מכך שאין מלמדים אותם בחוגים, אין מרקידים אותם, ואין ביצועים מוסיקאליים מתאימים להם, ורבים מהמדריכים הצעירים אינם מכירים אותם, ועוד סיבות רבות ומגוונות.

* המתיחות בין מספר מדריכים, הפעילים באירגון המדריכים לריקודי-עם, לבין "עמותת רעים - לריקודי-עם".

וכנראה שיש עוד סימנים לכך.

הדילמה: להמשיך הישן וליצור החדש
בתי רונית, ה"מכורה לריקודי-העם", הייתה אחת

אין כל ניגוד בין שימור והפצה של ריקודים ישנים לבין יצירת ריקודים חדשים. כל התרבויות בימינו נמצאות בתהליך שינוי מתמיד, אבל השינוי חייב להיות תהליך איטי, בו שלב אחד מוליך את השלב השני, והשלב השני שומר על האופייני הקיים בכל תרבות ונותן לה את ייחודה ומאפשר את המשך קיומה

נוקדים

וישן חדש תוציאו

מחקר מעניין
שנערך
בבוסניה-הר-
צגובינה מגלה
כי גם בזמן
המלחמה עם
סרביה המשיכו
להקות
הריקודים
לרקוד ריקודים
של כל
הקבוצות
האתניות של
שש
הרפובליקות
של יוגוסלביה

חדש שאין צומח
מן הישן מאבד דרכו

ראוי להדגיש כי ריקודי-העם אינם עומדים כיצירה מנותקת בפני עצמה. הם חלק מהתרבות שבה הם נוצרו, תרבות הנשמרת וגם משתנה עם השתנות התנאים. היצירה החדשה אינה רק "יצירה חדשה" ואינה רק ביטוי של שינויים, והתאמה אליהם. יצירה חדשה מתבססת על מסורת של יצירות שקדמו לה.

הייחוד של ריקודי-העם הישראליים הוא בהיותם אחד הביטויים של הניסיון של היוצרים הראשונים, החלוצים, ליצור תרבות

ישראלית עברית מקורית בארץ-ישראל, תרבות היונקת מהמסורת היהודית, מהתנ"ך וממסורת העדות, אבל שואפת ליצור משהו חדש. החדש הזה הוא היום ישן.

זריקתו לגל האשפה תערער את כל הבסיס לריקודי-העם הישראליים.

הצרכים נותרו כמו לפני 40-50 שנה

תהליך יצירת תרבות הוא מורכב ומסובך, אבל אין ערוך לחשיבותו. תארו לכם את מדינת ישראל בלי השפה העברית (בהברה ספרדית), בלי השירים, בלי הריקודים - וכו'.

נכון שהחזון התמוסס עם הזמן, התנאים השתנו, אבל הצרכים נשארו היום כפי שהיו לפני 40-50 שנה, וכפי שביטאה אותם רבקה שטורמן, ממניחות היסודות של ריקודי-העם הישראליים: "איך זה יכול להיות שילדים בעין-חרוד ישירו וירקדו במסיבת הסיום של כיתתם שיר ילדים גרמני?".

השאלה הזו שימשה לרבקה שטורמן מוטו ליצירות ריקודי-העם הראשונים. בלי ייחוד תרבותי, בלי שמירת המסורת הישראלית והסמלים שביטאו אותה ושנוצרו בארץ, ריקודי-העם הישראליים יהיו אופנה חולפת. נכון שבנייתה של תרבות ישראלית קשה היום אולי יותר מאשר בעבר. נכון שהמושג תרבות ישראלית מותקף היום כמלאכותי ואפילו

כמנוגד לתהליכים עולמיים. כמה ממבקריה מגדירים אותה כתכסיס השתלטות של אליטה אשכנזית על התרבות וככפייה תרבותית על העולים החדשים, בעיקר יוצאי צפון אפריקה, בטענה של כור היתוך. אבל לאחר שיגרעו הרוחות מהניסיונות לבטא את יצירת התרבות הישראלית מצד תומכי אידיאולוגיות שונות, דתיות ועדתיות, ולאחר שתתברר הריקנות שאלה מובילים תהליכי ההתבטלות מפני השפעות הגלובליזציה והאמריקניזציה, המסחריות והריצה אחרי הרייטינג - תישאר העובדה הבסיסית: בלי הריקודים והשירים השואבים מהתרבות הישראלית ומסמליה, הריקודים לא יישארו.

אין כל ניגוד בין שימור והפצה של ריקודים ישנים לבין יצירת ריקודים חדשים. כל התרבויות בימינו נמצאות

בתהליך שינוי מתמיד, אבל השינוי חייב להיות תהליך איטי, בו שלב אחד מוליך את השלב השני והשלב השני שומר על האופייני הקיים בכל תרבות

של הקהילה. זהו זיכרון הנשמר ומאוחסן כמידע של ההגדרה העצמית של הקהילה. חזרה מתמדת על מסורות מחזקת את הדפוסים הישנים ושומרת עליהם ומשמשת כאמצעי חשוב להשרדותה של התרבות ושמירת ההמשכיות שלה, ובעיקר לשמירת הזהות. שימור זה הוא המאפשר גם חידושים ויצירתיות על אף הניגוד לכאורה.

את תהליך יצירת ריקודי-העם הישראליים אפשר להשוות לתהליכים ידועים של מהפכות: בתחילה מובילים את המהפכה אנשי חזון כריזמטיים, המסוגלים לתרגם את חזונם למעשים. בשלב השני באים הבירוקרטים, אנשי מינהל, הממסדים את התהליך, ובשלב השלישי הדור הצעיר

הזוכה לקבל את החזון כדבר ממוסד ולעיתים גם אינו מלהיב, מורד ומחפש את דרכו שלו. ושוב נוצרים חזונות חדשים שלעיתים הם חזרה לשורשים, לחזונות הראשונים. ייתכן כי זה יקרה גם בריקודי-העם הישראליים ותהא חזרה לריקודים הישנים.

שימור תרבות - שימור הסמלים ולא דווקא הצורות

לאחרונה השתתפתי בכנס בינלאומי של מומחים שנערך בהונגריה על-ידי המכון האירופי לפולקלור והמשרד למורשות תרבותיות של ממשלת הונגריה. הנושא של שימור המסורת של הפולקלור בכלל ושל ריקודי-העם בפרט, תפס מקום חשוב.

בכנס עלו שאלות רבות שהן במרכז המחקר העולמי בתחום שימור תרבויות, וביניהן השאלה איזה מרכיבים של תרבות עממית חשובים לשימור. רוב החוקרים מסכימים כי המטרה החשובה ביותר בשימור תרבות היא לשמר לאו דווקא את צורותיה, אלא את סמליה המבטאים זהות לאומית ייחודית.

טענות המדריכים לריקודי-עם

אנו שומעים ממדריכים ורוקדים טענות רבות בסגנון בערך כזה:

* "מה לי ולריקוד 'עז וכבש'? השיר (אם אני מכיר אותו) אינו אומר לי דבר והריקוד עוד פחות".
* "מה לי ולריקוד המיושן 'אם בארזים נפלה שלהבת', שבקושי ראיתי אותו לפני הרבה שנים?".
* "הריקודים הישנים משעממים ואינם בקצב שרוקדים היום. השירים אנאכרוניסטיים ואין להם ביצועים מוסיקאליים טובים". ועוד טענות מהסוג הזה.

בכל התרבויות קיים מתח בין האותנטיות הראשונית הישנה לבין החדשה. עם זאת יש גם הוכחות שהמסורת, ולא רק הדתית, מתגברת על השינויים בתנאי החיים, ואפילו מתגברת על אידיאולוגיות פוליטיות. למשל, מחקר מעניין שנערך בבוסניה-הרצגובינה מגלה, כי גם בזמן המלחמה עם סרביה המשיכו להקות הריקודים לרקוד ריקודים של כל הקבוצות האתניות של שש הרפובליקות של יוגוסלביה לשעבר.

הדוגמה נכונה גם אצלנו: אנו ממשיכים לרקוד ריקודים המושפעים מריקודים ערבים ("פלשת'נאים") למרות הקונפליקט הקיים המתמשך.

**יוצרים גדולים
שאבו
מהפולקלור
הלאומי שלהם,
יוצרים כמו
בלה ברטוק,
זולטאן קודאי,
מנואל דה פלה,
איגור
סטרובינסקי,
מארק שאגאל,
מודליאני,
גוגאן, ואפילו
פיקאסו
בתקופות
מסוימות**

**רבקה שטורמן,
זמנית היסודות
של ריקודי-העם
הישראליים: "איך זה
יכול להיות שילדים
בעין-חרוד ישרו
ורקדו במסיבת
הסיום של כיתתם
שיר ילדים גרמני?"**

נזקדים

גיליון 68 נובמבר 2005

ונותן לה את ייחודה ומאפשר את המשך קיומה. רפרודוקציה של מורשת תרבותית שוב ושוב כמו למשל מאכלים מסורתיים, משלים, אגדות, מיתוסים, שירים, ריקודים, תלבושות, טקסי חגים וכו', אינם הופכים את התרבות למיושנת אלא שומרים על יכולת החיים, ההמשכיות וגם התחדשותה (מתוך הספר "אותנטיות" שיצא לאור על-ידי מכון הפולקלור האירופי בשנת 2002).

ריקודי-העם כביטוי ערכי

ריקודי-עם ישראלים אינם רק ריקודים, הם בחירת ערכים במובן של מה טוב, מה שימושי, מה רע, מה אין לו שימוש - וכו'. הערכים משמשים ליחידים ולקבוצות בחברה כקנה מידה לבחירה ולפעולה. תרבויות יוצרות עולם של סמלים שאנו משתמשים במשמעויות שלהם כפי שאנו משתמשים במילים של השפה שגם הן סמלים.

הסמלים - כן, גם הרועה, היוגב, הקוצר, השיקים בעברית, ואפילו מילות התנ"ך וסמלים נוספים, שעל אף שהמציאות היום שונה מאז שהתגבשו - הם ביטוי לזהות עם הקהילה ועם הזיכרון הקולקטיבי. בלי הערכים, האמונות והסמלים שהם הבסיס לתרבות שאנו רוצים ליצור ושמאפשרים את ההמשכיות, אין אפשרות לבנות משהו חדש. חדש שאינו צומח מהישן מאבד את דרכו!

נכסי הפולקלור הכפרי בתרבויות רבות בעולם תרמו תרומה גדולה ביותר ליצירתם של גדולי האמנים בעולם על אף שהתנאים כל הזמן משתנים והסמלים לכאורה מתיישנים (יוצרים גדולים שאבו מהפולקלור הלאומי שלהם. יוצרים כמו בלה ברטוק, זולטאן קודאי, מנואל דה פלה, איגור סטרובינסקי, מארק שאגאל, מודליאני, גוגאן, ואפילו פיקאסו בתקופות מסוימות - ועוד).

תהליכי הגלובליזציה, תהליכי האמריקניזציה וביטול טקסים מסורתיים כריטואלים תרבותיים, מחישים את ההתערערות של תרבויות מסורתיות ועימם גם של זהויות לאומיות. לכן אי אפשר לפתור את הבעיה של הוויכוח בין ריקודי-העם הישנים לחדשים, לא על-ידי זלזול של הצעירים בריקודים הישנים והשכחתם, ולא על-ידי זלזול של ותיקים בריקודים החדשים עד כדי כינויים "בידור", "חיקויים", "ריקודים מסחריים", "ריקודים חברתיים לבילוי", "לא ריקודי-עם" - וכו'.

זהות לאומית וגאווה מקומית פירושם תמיד במסגרת של מערכת ערכים מוגדרת באופן ברור. הבעיה שלנו היא הערכים, שבעבר הזינו את יצירת ריקודי-העם, ערכים שביטאו את היחס לתרבות, ממנה צמחו ולתכנים של העומק התרבותי שלה - ולא רק לצעדים ולתנועות.

הריקודים הראשונים צמחו בטכסי החגים

הציונות והישראליות נוצרו בהשפעת הרומנטיקה של המאה ה-19. הגישה הרומנטית לאומית

שהתפתחה במדינות בבלקן ובמזרח אירופה, הייתה גישה מודרנית שהתפתחה כתוצאה מתנועת ההשכלה והחתירה לעצמאות מדינית, לשוויון זכויות ולהגדרה עצמית. גישה זו תרמה לעיצוב הלאומיות במדינות רבות באירופה, וגם אצלנו.

התרבויות הלאומיות באירופה, וגם התרבות שלנו, נאחזו בפולקלור שלהן על-מנת לעצב את זהותן. חידשו אותו, שאבו ממנו, וכך יצרו גם סגנון חדש המושפע מהאופי הלאומי שלהן. השירה העממית בכל התרבויות, שהייתה מורכבת ודינאמית מבחינת הטקסט, המקצבים המלודיים והדימויים, שימשה בסיס לתרבות העממית המתחדשת, וגם למה שמכונה היום מוסיקת עולם, ולא בהכרח הקלישאות המוסיקליות המתוקות והקליטות, חסרות הייחוד.

בסמלים של התרבות שנוצרה בארץ, הושם דגש על הביטויים של המסורת הישראלית והיהודית יותר מאשר על אלמנטים ייצוגיים ומסחריים. נכון

כי ריקודי חברה, למשל, בקונטקסט המודרני, דורשים התאמה לסביבה החדשה שהיא דומה בתרבויות רבות, אבל כדי להמשיך להתקיים חייבות התרבויות לשמר ולהחיות דווקא את האלמנטים הייחודיים שלהן. תרבויות הן מערכות היסטוריות של תכנים

כמה ממבקרי התרבות הישראלית מגדירים אותה כתכסיס השתלטות של אליטה אשכנזית על התרבות וככפייה תרבותית על העולים החדשים, בעיקר יוצאי צפון אפריקה, בטענה של כור היתוך. אבל לאחר שיירגעו הרוחות... - תישאר העובדה הבסיסית: בלי ריקודים והשירים השואבים מהתרבות הישראלית ומסמליה, הריקודים לא יישארו

תרבותיים שעוצבו בסביבה חברתית בזמן נתון, אבל הן ממשיכות גם בתקופות אחרות להיות המסגרות שבהן מתאפשרים שינויים ומתאפשרת יצירה מקורית. הטקסים של החגים למשל, שכמו אצלנו, מהם צמחו הריקודים הראשונים, הם שרשרת קבועה של פעולות ומסרים. המופיעים בהם לא תמיד הבינו מה הם עושים, אבל הם מבינים כי "זה צריך להיעשות".

חשיבות ריקודי-העם הטובים לדורותיהם היא בתשובה שזה "בעבר היה כך", "שכך רקדו אבותיי, ולכן גם אני רוקד", ולא תמיד אני יודע איך זה התחיל ולמה.

גם מסורת הפולקלור אינה דבר קבוע על אף שהיא מסורת, גם היא משתנה כמו התפיסה שלנו של מסורת זו. אין זה מספיק לדרוש לשמר תנועות וצורות שנחשבות לאופייניות לריקודי-העם הישנים וגם לא התאמתן לטעמנו המודרני. מה שחשוב זה הדפוס התרבותי הצורני המשמעותי שממנו ינקו הריקודים, ובקונטקסט הזה יש לשמור אותם.

יצירתיות וחידושים אינם מנוגדים לאותנטיות, ואותנטיות אינה אנכרוניזם. רצוי להמשיך וליצור כדי לא להתנוון ולהיעלם, אבל זאת בתנאי שהיוצרים מכבדים את המקורות, שומרים עליהם ושואבים מהם, וזאת גם כדי שהדורות הבאים ישאבו גם מהיוצרים החדשים כי "כל חדש מתיישן במהרה".

לבטל ההבחנה בין ריקודים

ישנים לחדשים

מדריכי ריקודי-העם ראוי שיראו בריקודים הישנים מקור לחוויות מעשירות ולכלול אותם

וישן חדש תוציאו

לכולנו הזמנים
הישנים נראים
טובים ואנו
מתגעגעים
למה שארץ-
ישראל יכולה
הייתה להיות.
למי ששתה יין
ישן לא בהכרח
יבקש תחתיו
יין חדש. אנו
אוהבים גם את
הטוב שבחדש,
כי גם בחדש יש
יופי ויש יצירה.
רק נקווה כי
היין החדש
יהיו בו גם
מהטעמים של
היין הישן

חשיבות ריקודי-העם המובים לדורותיהם היא בתשובה שזה "בעבר היה כך", ש"כך רקדו אבות", ולכן גם אני רוקד", ולא תמיד אני יודע איך זה התחיל ולמה

בתחום השירה בציבור למשל, יש התרפקות על השירים הישנים. יש בכך געגועים לימים שהדברים היו אחרת, שהיה לנו חלום שהרגשנו שייכים. דווקא היום, כשהחלום נשבר וגלים עכורים ודלוחים שוטפים אותנו, חשוב לשמור על הביטויים התרבותיים של אז ולנסות להעביר לדורות הצעירים את שמחת החיים, הרגשות, האמונה בחזון, והתחושה של איך זה היה אז. אני חושב שישנם כבר סימנים ניכרים בשטח שזה מתחיל לקרות.

עמותת "רעים" באה לאזן את דחיקתם של הריקודים הישנים, המתרחשת בגלל תופעות עכשוויות מסחריות, דרישה לגירויים חדשים ומהירים, אופנתיות, ושטחיות וכו', וזאת כדי שההמשך של ריקודי-העם יהא ראוי ליצירות העבר בתחום זה - יצירות שנתנו ביטוי לערכים שגם בעתיד יהיו הבסיס ליצירת תרבות ישראלית.

ריקודי-העם הוותיקים הם חלק חשוב בחיפוש אחר זהות ישראלית, ויש בהם איזון מסוים בין המשכיות ושינוי, בין ישן לחדש. הם שאבו ממקורותינו העשירים והרבים, ויחד עם זאת יצרו יצירה חדשה. חשוב לזכור כי בלי זהות לאומית ישראלית, קיומנו כאן נתון בסכנה.

אסור ולא צריך להיות ויכוח בין צעירים לוותיקים. אנו יכולים להתווכח אך לא לבטל. נכון שהוותיקים אוהבים את הריקודים של ימי בחרותם, כי לכולנו הזמנים הישנים נראים טובים ואנו מתגעגעים. למה שארץ-ישראל יכולה הייתה להיות. למי ששתה יין ישן לא בהכרח יבקש תחתיו יין חדש. אנו אוהבים גם את הטוב שבחדש, כי גם בחדש יש יופי ויש יצירה. רק נקווה כי היין החדש יהיו בו גם מהטעמים של היין הישן.

בחוגים והרקדות. אני בטוח כי בסופו של דבר, ריקודים אלה יחזרו לפרטואר של ההרקדות, והרוקדים יפיקו מהם לא רק את ההנאה שבתנועה, אלא גם את הקשר לתהליכים של יצירת תרבות ישראלית. **הטעם של הרוקדים מושפע לא מעט ממדריכיהם.** חשוב שהם, המדריכים, יבינו את החשיבות בביטול הניגוד המלאכותי בין ריקודים ישנים לריקודים חדשים. בטוחני גם כי הריקודים הישנים יתרמו לפיתוחו של ה"טעם הטוב", ובכך לקידום יצירת ריקודי-העם החדשים.

על רקע זה אין מקום לדעתי לוויכוחים בין חברים באיגוד המדריכים לבין עמותת רעים. עמותה זו מורכבת מחברים שאיכפת להם המשך התפתחותה של התרבות הישראלית והזהות הישראלית שריקודי-העם הם חלק ממנה. עמותת רעים מורכבת מוותיקי הרוקדים והמדריכים (וגם מכמה מדריכים צעירים), שהיו בין מארגני כנסי ה"דליות", "מצעדי המחולות" וכנסי המחולות בעמק חפר ובצמח, וגם מיוזמי **פסטיבל כרמיאל** - ועוד. חבריה מחפשים את הדרך להתמודד עם הדילמות בין ישן לחדש, בין המשכיות ושינויים בריקודי-העם.

עמותת "רעים" אינה נגד ריקודים חדשים - היא בעד ריקודים טובים. מה זה טוב? קשה לענות, אבל בעיקרו זהו ריקוד שהוא גם ביטוי אישי, אבל גם ביטוי לזהות הישראלית שעדיין מתגבשת. ריקודים ושירים שאינם רק אופנתיים ומושכים, אלא שיש ליוצריהם מה להגיד. עמותת "רעים" אינה בעד הקפאת הישן, כי בלי התחדשות, בלי דו-שיח מתמיד בין צעירים למבוגרים שחיו בתקופה שלא תחזור אבל שבלעדיה אין מה שיש היום - לא נחזיק מעמד.